

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ЯК ОСНОВА

загальноєвропейських стандартів виборчого права

Поряд із правами людини й верховенством права одним з трьох принципів, які лежать в основі роботи Ради Європи є демократія. Демократія немислима без виборів з дотриманням певних засад, які й дають підстави вважати їх демократичними. Ці засади становлять особливі аспекти європейської конституційної спадщини, які цілком обґрунтовано можна назвати «загальноєвропейські стандарти виборчого права».

Базу європейського виборчого права складають, перш за все, міжнародні норми. На загальному рівні відповідну міжнародну норму знаходимо в статті 25 (b) Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, статті 3 Додаткового протоколу до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на прямі вибори також було визнано Страсбурзьким судом в порядку презумпції.

Протягом більш як двадцяти років Європейська Комісія «За демократію через право», або Венеціанська Комісія, яка була створена 18 країнами – членами Ради Європи у 1990 році, відіграє ключову роль у конституційних змінах, які відбуваються у Європі. Разом із правами людини та верховенством права демократія є одною із трьох опор Ради Європи. А демократія без виборів немислима. Тому не дивно, що з самого початку Комісія виявила активне зацікавлення виборчими справами, зокрема виборчим правом. Дійсно, поступово вона визначила один специфічний аспект європейського конституційного доробку – європейські стандарти виборчого права.

Європейські стандарти виборчого права включають в себе два аспекти: перший – це конституційні принципи виборчого права, а саме загальні, рівні, вільні й прямі вибори шляхом таємного голосування, другий – певні основоположні принципи для демократичної держави, в якій діє принцип верховенства права, – такі як повага до основних прав, стабільність виборчого права й існування дієвих процесуальних гарантій.

Хоча всі ці принципи – класичні за своїм характером, їх втілення ставить цілу низку питань, що заслуговують уважного вивчення. Було б доцільно спробувати виокремити з них базові положення, від яких жодна європейська держава відхилитися не може.

Загальне виборче право означає надання кожному основних політичних прав: права голосу (активні виборчі права) та права бути обраним на виборах (пасивні виборчі права). Проте виборчі права завжди підпорядковані умовам віку і громадянства, а також зазвичай проживання.

Перш за все, право голосу і балотування на виборах підпорядковане умовам віку: мінімальний вік для голосування і балотування може помітно змінюватися від країни до країни та від виборів до виборів, проте у виборчих правах завжди відмовлено неповнолітнім. Значно рідше існує верхня вікова межа – стандартний вік виходу на пенсію або вищий – для пасивних виборчих прав. Проте позбавлення осіб пенсійного віку активних виборчих прав порушувало б принцип загального виборчого права.

Більшість країн також роблять політичні права залежними від громадянства. Винятки, принаймні у національних виборах, виключно рідкісні; ірландська конституція, наприклад, надає закону можливість надання права голосу на національних виборах; у Сполученому Королівстві громадяни Ірландії та Співдружності мають можливість голосувати на всіх виборах. Більшість країн дозволяють негромадянам голосувати на місцевих виборах, незважаючи на те, що лише п'ять країн – Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія і Швеція – на цей час ратифікували Конвенцію Ради Європи про участь іноземців у публічному житті на місцевому рівні без вилучення розділу про права голосу у місцевих виборах.

Рівне виборче право має кілька аспектів. Воно засноване на статті 3 Першого Протоколу до Європейської Конвенції прав людини: рівність права голосу, рівна сила голосу та рівність можливостей. Рівне право голосу є базовими. Кожен виборець має один і тільки один голос. Ця норма не викликає жодних проблем у Європі. Рівна сила голосу означає, що територія повинна бути поділена у такий спосіб, щоб мандати у нижній палаті, яка представляє народ, були справедливо розподілені між округами з використанням зрозумілих критеріїв, наприклад, населення кожного з них, кількості громадян (включно з неповнолітніми), які там проживають, кількості зареєстрованих виборців чи навіть кількості осіб, які го-

лосують. Рівність можливостей для партій та кандидатів означає насамперед, що до всіх кандидатів, незалежно від того, як вони висунуті, застосовуються однакові правила. Цей принцип найбільш грубо порушується заборонаю партії або перешкоджанням кандидатам балотуватися при відсутності будь-яких причин. Наприклад, у Білорусі трудові колективи можуть висувати кандидатів більшістю голосів і без таємного голосування за умови, що вони складаються принаймні з 300 осіб і більшість прийшла на збори; у крайніх випадках достатньо 76 голосів, тоді як кандидати, висунуті виборцями, повинні мати 1000 підписів. Трудові колективи також можуть зазнавати тиску керівництва, і саме тому надане їм повноваження висувати кандидатів є надмірним.

Вільне виборче право складається з двох елементів: свобода вільно сформувати свою волю та вільна процедура голосування. Для виборців свобода формувати волю частково є предметом рівності можливостей. Це вимагає від держави дотримуватися свого обов'язку нейтральності, зокрема у питаннях доступу до засобів масової інформації, плакатів, права публічних демонстрацій та фінансування партій і кандидатів. Щоб виборці могли вільно виражати свою волю, повинна бути дотримана процедура голосування, передбачена законом. На практиці виборці повинні мати можливість голосувати за зареєстрований список або за кандидатів, а це означає, серед іншого, що вони повинні мати виборчі бюлетені, на яких зазначені імена кандидатів, і мати змогу кинути ці бюлетені до виборчих скриньок. Держава повинна надати приміщення, необхідні для проведення виборів. Публічна влада чи окремі особи не повинні залякувати виборців чи примушувати їх, що перешкоджатиме їх вільному голосуванню, держава зобов'язана запобігати такій практиці та карати за неї.

Хоча таємність традиційно присутня як окремий принцип, вона є одним із аспектів свободи виборців, оскільки її мета – захист виборців від тиску, якого вони можуть зазнати, якщо іншим стане відомо, як вони проголосували. Таємність повинна стосуватися всієї процедури, зокрема подання і підрахунку голосів. Виборці мають на це право, проте вони повинні дотримуватися таємності самі, оскільки, якщо вони не будуть слідувати даному принципу, це полегшить будь-кому, хто захоче на них вплинути, змусити їх відкрити, як вони проголосували. У деяких державах, де плюралістична демократія запроваджена недавно, важливо підкреслювати

життєво важливу природу цього обов'язку та карати недотримання таємності шляхом визнання недійсним будь-якого бюлетеня, зміст якого був відкритий. Крім того, оскільки неучасть у голосуванні може означати політичний вибір, список осіб, які взяли участь у голосуванні, не повинен публікуватися.

Прямі вибори є однією із складових європейських стандартів виборчого права. Це вираз суверенітету народу і демократії. Пряме виборче право означає право виборця обирати й бути обраним безпосередньо у виборний орган або на виборну посаду. Цей принцип діє в переважній більшості випадків на виборах нижніх палат, іноді верхніх палат парламентів – у США, Італії, Польщі, президентів – у Мексиці, Австрії, Болгарії, практично повсюдно у виборах органів місцевого самоврядування. У тих випадках, коли існує друга палата парламенту, вибори до неї можуть провадитися за особливими правилами, але вибори до таких органів законодавчої влади, як парламенти федеративних держав, мають відповідно до статті 3 Додаткового протоколу до Європейської Конвенції про права людини здійснюватися шляхом прямих виборів.

Таким чином, дотримання п'яти принципів європейських стандартів виборчого права (загальне, рівне, вільне, пряме виборче право і таємне голосування) є необхідним для демократії. Це не означає, що виборче законодавство є сталим і незмінним. Навпаки, в межах цих принципів (та дотримання прав людини, без чого вони не можуть бути запроваджені) воно широко відкрите для обговорення і змін. Лише за умови дотримання цих принципів можна визнавати чинність різних виборчих систем та різних підходів до організації виборів.

Мохончук Б. С.

*студент, Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИЗНАЧЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ГОЛОСУВАННЯ

Сучасний розвиток галузі конституційного права дозволяє зробити висновок про існування такого нетрадиційного виду юридичної відповідальності, як конституційно-правова відповідаль-